

“KAVVÂMÛN” İFADESİ ÇERÇEVESİNDE KOCANIN KARISINI TE’DÎBİ (*)

Emannullah POLAT (**)

Öz

*Ailede eşler arasındaki münasebeti düzenleyen dinî, ahlâkî örfî ve hukukî kurallar vardır. Kur’ân-ı Kerim bu kuralları açıklamış ve geçimsizliğe sebep olanlara karşı çeşitli tedbirler ve müeyyideler ortaya koymuştur. Bu makalede, karısının nüşuzundan korkan kocanın, sahip olduğu “kavvâm” vasfı sebebiyle kendisine verilen; “nasihat etme, yatağı-
nu ayırma ve dövme” şeklindeki te’ dîb hakkının Kur’ân-ı Kerim’deki şekli incelenecektir. Bu davranışları sergileyen kadının, öncelikle kocası tarafından te’ dîbi değerlendirilerek dindeki çerçevesi belirlenecek ve kadına yönelik şiddetin dinden kaynaklanmadığı, aksine İslâm’ın kadına önemli haklar kazandırdığı gözler önüne serilecektir.*

Anahtar Kelimeler: Kavvamûn, Kânitât, Nüşûz ve Darb.

Husband’s Nurturing his Wife within the Frame of the Expression “Kavvamûn”

Abstract

There are religious, moral, traditional and judicial rules to regulate the relationship between husband and wife in family. Qur’an has already explained these rules and imposed various precautions and sanctions on those that cause problems in marriage. The right to nurture has been given to husband who fears his wife’s dominance and disobedience in marriage because he has been appointed as “kavvâm (guardian)” for his wife and this right involves admonishing, sleeping apart, and beating. In this article the form of the right to nurture in Qur’an will be examined. First woman’s, who acts in such a disobedient way, being nurtured by her husband will be considered and its framework within religion will be identified. It will be revealed that violence against women does not stem from Islam; on the contrary Islam has granted significant privileges and rights to women.

Keywords: Guardian, Submission, Disobedience and Beat

*) Bu makale, “Kur’ân-ı Kerim’e Göre Kadına Şiddet Uygulanması Meselesi” adıyla, 10–11 Aralık 2010 tarihinde Soma’da, DEÜ İlahiyat Fakültesi, Soma Belediyesi ve Soma Müftülüğü tarafından düzenlenen “Kur’ân’da Aile Sempozyumu”na sunulan tebliğin geliştirilmiş şeklidir.

**) Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (e-posta: emanullah1968@hotmail.com)

Giriş

İnsanların aile kurmaları; sağlıklı ve topluma faydalı çocuklar yetiştirmele-ri¹, birbirlerine destek olarak yaşayıp sükûn bulmaları² ve bu uygun ortam için lazım olan muhabbet ve şefkati meydana getirmeleri için,³ Allah Teâlâ tarafından kendileri-ne şehvet duygusu verilmiştir. Bu duyguyu tatmin etmek ise her canlıda görülen fitrî bir hadisedir.⁴ Hayat için gerekli olan her duygunun tatmin edilmesinin gerekliliği gibi; bu duygunun da meşru yolla tatmin edilmesi gerekir. Çünkü zinanın engellen-mesi, sağlıklı ailelerin kurulması, dolayısıyla halkların meydana gelmesi, Kur’ân-ı Kerim’in de; *أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٍ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٍ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ* “Oruç tuttuğunuz günlerin gecelerinde, eşlerinize yaklaşmak size helâl kılındı. Eşleriniz sizin elbiseleriniz, siz de eşlerinizin elbiselerisiniz. Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için yüzünü-ze bakıp, size bu lütufta bulundu. Artık bundan böyle onlara yaklaşıp Allah’ın sizin için takdir buyurduğu neslin arayışı içinde olun”⁵ ayetiyle varlığına temas ettiği bu şehvet duygusunun meşru yolla tatmini sayesinde.

Gerek neslin devam etmesi için eşlerin yaratılması, gerekse bu eşler arasında cinsî alaka-nın ve diyalogun devamının sağlanması gayesiyle kendilerine sevgi ve şefkat duygularının verilmiş olması, Allah Teâlâ’nın delillerindendir: *وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا* “O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerinden biri de: Kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yarat-ması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır.”⁶ Ayette geçen “meveddet” (مَوَدَّةٌ) kavramı, “eşler arasındaki karşılıklı sevgi, tutku”,⁷ hatta “cinsel münasebet arzusu”⁸ olarak yorumlanırken; “rahmet” (رَحْمَةٌ) de, “eşler arasındaki bu arzunun sonucunda meydana gelen çocuklar”⁹ şeklinde yorum-lanmıştır. Çünkü “meveddet”, yani tutku derecesindeki sevgi büyüklere, “rahmet” ise, “bu sevginin meyvesi olan çocuklara gösterilir.”¹⁰

1) Bkz. Bakara, 2/187 ve Nahl, 16/72 (Makale boyunca Suat Yıldırım’ın “Kur’ân-ı Hakîm ve Açıkla-malı Mealî” isimli eserinden faydalanılmıştır.)

2) A’râf, 7/189; Nahl, 16/80 ve Rum, 30/21.

3) Rum, 30/21.

4) Bkz. Emanullah Polat, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Rûhî Hastalıklar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakar-ya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 155.

5) Bakara, 2/187.

6) Rum, 30/21.

7) Ahterî, Karahisârî Mustafa b. Şemseddin, *Ahteri-i Kebîr*, İstanbul, 1310 (h), “v-d-d” madd.

8) Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethü’l-Kadîr Beyne Fenneyi’r-Rivâyeti ve’l-Dirâyeti min İlmî’t-Teşîr*, y.y., t.y., V, 464.; Mâverdî, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve’l-Uyun*, Beyrut, 1992, III, 315.

9) Şevkânî, *Fethü’l-Kadîr*, V, 464 ve Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyun*, III, 315.

10) Bkz. Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyun*, III, 315.

Sükûnetle bir arada yaşayabilmeleri için kalplerine meveddet ve rahmet duyguları yerleştirilen bu fertler, neslin devamı için bir aile oluşturabilmekte, bu duygular sayesinde bir arada yaşayabilmekte ve bir arada bulunmaktan kaynaklanan sıkıntılara göğüs gerebilmektedirler.

İşte en küçük insan grubundan meydana gelen ailelerden daha büyük bir sosyal yapı ve daha yakın akrabalarından oluşan kabile (قَبِيلَة);¹¹ kabilelerden de, daha uzak akrabalarından oluşan şa’b (شَعْب);¹² yani halk meydana gelecektir ki, bunun yegâne sebebi ve hikmeti de te’arüf (تَعَارُف) yani “tanışıp sahip çıkmak”¹³ içindir.¹⁴

İnsan, fıtratı gereği مَدَنِيٌّ بِالطَّبْعِ “yaratılıştan itibaren sosyal bir varlıktır.” Yani toplum denilen sosyal bir ortamda yaşamak zorundadır. Zira insan, tek başına kaldığı durumda huzursuz olur ve strese girer. Onun bu stresten kurtulup sükûn bulması için, Allah Teâlâ, ilk insan olarak yarattığı Hz. Âdem (a.s.)’a bir eş yaratmıştır:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا “O’dur ki sizi bir tek candan yarattı ve bundan da, gönlü kendisine ısınsın diye eşini inşa etti.”¹⁵

Ayette geçen زَوْجٌ “zevc” (eş) kavramı, Arapçada hem kadın hem de erkek için kullanılmaktadır.¹⁶ Yani, kendisine ısınsın diye yaratılan Hz. Havva (r.a.) eş olduğu gibi, ilk yaratılan insan Hz. Âdem (a.s.)’da eştir.

Bu eşler, neslin devamı için bir aile meydana getirmek ve bir arada hayatlarını sürdürmek durumundadırlar. Bu birlikteliğin meşru olması için de eşler aralarında “psikolojik ve kültürel bir olay”¹⁷ olan nikâh akdini yani evliliği gerçekleştirmeleri gerekir. İşte bu evlilikte, bir arada yaşaması gereken, en az iki insan var demektir. Bu iki insan için de, çok cüzî de olsa, bir yönetimden bahsetme mecburiyeti vardır. Zira eş olmak, insana “küçük bir yöneticilik”¹⁸ vasfını yükler. Nitekim Efendimiz (s.a.s.) de; كُنْتُمْ رَاعٍ وَكُنْتُمْ مَسْنُوءٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْنُوءٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْنُوءٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَعِيَّتُهَا “Her biriniz idareciniz ve idare ettiğinizden sorumludur. Devlet başkanı bir idarecidir ve idare ettiklerinden sorumludur. Erkek ailesinin idarecisidir ve idare ettiklerinden sorumludur. Kadın da kocasının evinin idarecisidir ve o da idare ettiklerinden sorumludur”¹⁹ buyurmuştur.

11) Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyun*, V, 336.

12) Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyun*, V, 336.

13) Suat Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Feza Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 516.

14) Hucurât, 49/13.

15) A’râf, 7/189.

16) Zebîdî, Ebû'l-Feyz Mürtedâ Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzak, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamus*, Dârü'l-Hidâye, ty., “z-v-c” madd.

17) Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, XXX. Baskı, İstanbul, 2006, s. 195.

18) Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 195.

19) Buhârî, *Cuma*, 893 ve *Nikâh*, 5200.

Bir ömür boyu süren beraberlikte karşılıklı kusur ve aksaklıkların olması tabiidir. Bu durumda eşler birbirlerine karşı hoşgörülü olmalıdırlar. Bütün çabalara rağmen huzur bulunamaz ve kusur da, “nüşûz” yani, “gözünü dışarı dikme” şeklinde ve kadında ise, bu durumda, Nisa, 34. ayeti çerçevesinde, kocanın te’dîb hakkı gündeme gelir: Bu te’dîb de sırasıyla öğüt, küsme ve –yüze vurmaktan ve iz bırakmayacak şekilde– sembolik olarak dövme şeklindedir.²⁰

II. Ailenin Reislîği ve İdaresi

Medenî bir toplumun saadetini sağlamak için, âdil bir hukuk sistemine ve bu hukuku icrâ edecek bir otoriteye ihtiyaç vardır. Bu otorite ister ailede ister devlette olsun, her hâl-ü kârda, sorumluluk altındadır.

Bu sebeple ailede birbirlerine karşı sorumlu olan eşlerden her biri, yaradılışı ve konumu itibariyle sorumlu bir idareci ve otoritedir. Kocanın idareciliği ve sorumluluğu hususunda Allah Teâlâ da, *عَلَى النِّسَاءِ الرَّجَالُ قَوَامُونَ* “Kocalar eşleri üzerinde yönetici ve koruyucudurlar”²¹ buyurmaktadır. Kadının idareciliği ise, hadis-i şerifte geçtiği gibi; *وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا* “kocasının evinin idareciliği” olarak bir koruyuculuk ve sorumluluktur.

Erkek ve kadının, fizyolojik ve psikolojik olarak, birbirlerinden farklı olarak yaratıldıkları aşîkârdır. Bu farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda, genel olarak erkek cinsinin kadın cinsine göre, idareciliğe daha müsait olduğu görülmektedir. Ancak, “Erkek bazı yönlerden üstün olmakla beraber kadına böbürlenmeye, ona baskı yapmaya hakkı yoktur. Çünkü kadınlara erkek, bir vücudun organları gibi birbirinin tamamlayıcısıdır. Nitekim Yüce Allah’ın, “Allah erkekleri kadınlara üstün kıldı” demeyip, “bazı insanları, diğer bazılarından üstün kıldı” demesinden bu noktaya işaret vardır.”²²

Rahat ve huzurlu bir hayat için, beyin ve kalb yani akıl ve gönül birlikteliğinin şart olması gibi; rahat ve huzurlu bir aile için de erkek ve kadının işbirliği şarttır. Bu sebeple eşlerin karşılıklı olarak meşru ve doğru olan her şeyi paylaşmaları ve bunu gerçekleştirmek için birbirlerine yardımcı olmaları, her birinin bu yardımdan geri kalmayıp elinden geleni yapması gerekmektedir. Aksi takdirde hata işlenmiş olur. Bu hata da başka bir hataya yani şiddete sebep olabilir.

İşin bir diğer yönü de “şiddet” kavramı ile terbiye ve disiplinin kaçınılmaz bir parçası olan “ceza” kavramını birbirinden ayırmak lazımdır. Şiddet; “katılık, kaba kuvvet, zorbalık, cinnet ve müsamahasızlık”²³ iken ceza; “borcu ödemek ve bir şeyi, dengi olan başka

20) Efendimiz (s.a.s.); ayette ifade edilen “dövme” hadisesini; *ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ* “iz bırakmayan bir dövme” şeklinde sınırlandırmış (Bkz. Müslim, Hac, 1218) ve eşlerin basit sebeplerle dövülmesini hoş görmemiştir. (Bkz. Buhârî, Nikâh, 5204).

21) Nisâ, 4/34.

22) Süleyman Ateş, Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, 1988, II, 275.

23) Ahterî, *Ahteri-i Kebîr*, ‘ş-d-d’ madd.

bir şeyle ödemek”²⁴ demektir. Atalarımız, cezanın şiddet ile aynı şey olmadığını, “Şeriatın kestiği parmak acımaz” diyerek en güzel bir şekilde ifade etmişlerdir.

Ancak durumun böyle olması için reis ve idareciler ceza ve mükâfat sistemini etkin kılmak durumundadırlar. Aksi takdirde zulüm edenin zulmü yanında kâr kalacağı gibi; mazlumun uğradığı zulüm de karşılıksız kalmış olur. Bu sebeple toplumda her zalimin yaptığının cezasının karşılığını bulması lazımdır.

Bu cezayı verenler, her zaman kendilerini mazlumun yerine koyup empati yapmalıdırlar. Empati yapılmadan verilen ceza, toplumda huzur ve güvenin oluşmasını sağlayamaz. *الْجَزَاءُ مِنْ جَنْسِ الْعَمَلِ* “ceza, işlenen suça denk olmalıdır” fehvâsınca verilen ceza, mazlumun ruhunun sükûna ermesine vesile olmalıdır. Nitekim İslâm’da işlenen her suç için, âhiretteki cezasının yanında, dünyada da bir cezası mevcuttur. Meselâ; *الرَّائِيَةُ وَالرَّائِي فَاجِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ* “zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz değnek vurun”²⁵ ve *وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجِدُوا لَهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ* “İffetli kadınlara zina isnad edip de buna dair dört şahid getiremeyen herkese seksen değnek vurun ve bundan böyle, onların şahitliklerini artık ebediyen kabul etmeyin. Çünkü bunlar gerçekten fâsıkların ta kendileridir”²⁶ ayetlerindeki cezalar *جَلْدَةٌ* “celde/değnek” şeklinde ifade edilmiştir. Efendimiz (s.a.s.) de; *لَا يَجِدُ أَحَدَكُمْ أُمَّرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ ثُمَّ يَجَامِعُهَا فِي آخِرِ الْيَوْمِ* “sizden birisi eşini (“nüşûz”) suçunun dışında, havadan sudan sebeplerle) hizmetçisini döver gibi dövüp günün sonunda da onunla bir araya gelmesin”²⁷ ifadesiyle *جَلْدَةٌ* “celde” kavramını dövmek olarak kullanmıştır. Bu sebeple *وَأَضْرِبُوهُنَّ* “onları dövün”²⁸ ayetindeki *ضَرْبٌ* “darb” kavramını başka manalara çekmek zorlamadan başka bir şey değildir.²⁹ Eğer ceza amelin cinsinden olmazsa, bu durum hem suçluya hem de mağdura ayrı ayrı zulüm olur.

24) Ahterî, *Ahterî-i Kebîr*, ‘c-z-e’ madd.

25) Nur, 24/2.

26) Nur, 24/4.

27) Bkz. Buhârî, Nikâh, 5204.

28) Nisa, 4/34.

29) “Bu kavramın başka manaları da vardır” demek zorlamadan başka bir şey değildir. Çünkü âyetin nüzul sebebi ve hakkında vârid olan hadis-i şerifleri göz önünde bulundurmak lazımdır. Âyetteki “darb” (ضرب) sarîh bir ifadedir. Farklı vücutlara hamletmek de ayrı bir zorlamadır. Nitekim meşhur lügatçilerden İbn Manzûr ve ez-Zebîdî, ‘darb bilinmektedir’ İfadesini kullanmaktadırlar. (Bkz. İbn Manzûr, Ebü’l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim b. Ali, Lisânü’l-Arab, Dâru Sadr, Beyrut, III. Baskı, 1414 (h), “d-r-b” madd. ve ez-Zebîdî, Tâcü’l-Arûs, “d-r-b” madd.) ضرب زيد cümlesini bir müptedi de duysa, bir âlim de duysa aynı şeyi anlar. Hiç kimse kalkıp da ضرب fiilinin ısırmak manası da vardır. O halde, “Zeyd Amr’ı ısırmıştır” diyemez. Çünkü cümlede bir kapalılık söz konusu olmadığı gibi, kelimeyi başka manalara götürmeyi gerektirecek bir karinede yoktur.

Kadın ile erkeğin eş olarak aile kurmaları; başta birbirlerini fuhşiyattan korumak,³⁰ sağlıklı ve topluma faydalı çocuklar yetiştirmek³¹ ve birbirlerine destek olarak yaşayıp sükûn bulmak³² gibi sebeplere dayanmaktadır. Bu sebepleri gerçekleştirebilmeleri için de bu eşlerin birbirlerinin üzerinde karşılıklı hakları mevcuttur.³³ Karı-koca arasındaki bu hakların çerçevesini de en güzel biçimde şu ayet-i kerime düzenlemektedir: **“وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ كَذَلِكَ اللَّهُ يَتَّخِذُ لِكُلِّ فِرْقٍ حُدُودًا يُرِيدُ لِيُخْرِجَ إِلَيْكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ”** *“Erkeklerin hanımları üzerinde bulunan hakları gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşru çerçevede hakları vardır. Şu kadar ki erkeklerin onların üzerindeki hakları bir derece daha fazladır.”*³⁴

Bu âyette ifâde edilen **دَرَجَةٌ** “derece” lafzında; “erkeklerin kadınlara karşı iyi geçinme, hoşgörülü ve cömert olma” konusunda teşvik vardır. Zira üstün olan, kendi aleyhine olanı benimser.³⁵ Bu üstünlüğün sebepleri ise; **بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ** “Allah’ın bazı insanlara bazılarından daha fazla nimet vermesi ve (kocalarının mehir verme, evin masraflarını yüklenmeleri gibi) malî yükümlülükleri”³⁶ ayetinde açıklanmış ve sahip oldukları üstünlükler; (kuvvetli, ihtiyatlı, duygusallıktan uzak ve akıllı olmak gibi)³⁷ biri vehbî; (güçlü olduğu için mal mülk kazanabilmek gibi) diğeri de kesbî olmak üzere iki tane olduğu bildirilmiştir.³⁸

Râzî de bu sebepleri şöyle açıklamaktadır: “Erkekler birçok yönden kadınlardan daha üstündürler. Bunlardan bir kısmı hakikî sıfatlar, diğer bir kısmı da şer’î hükümlerdir. Hakikî sıfatlar, erkekte yaratılıştaki gelen ilim ve kudret vasfına dayanır. Şer’î hükümler ise Allah Teâlâ’nın **بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ** ifadesiyle belirttiği husustur. Yani, erkekler, kadınlara mehir verip onların nafakalarını temin ettikleri için daha üstündürler.”³⁹

İşte bu sebeplerden dolayı ailedeki reislik kocaya verilmiş ve kadınların da bu reislik karşısındaki durumu, çalışmamıza temel teşkil eden âyette şöyle ifade edilmiştir: **الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ**

30) Bakara, 2/187 ve Müslim, Nikâh, 1400.

31) Nahl, 16/72.

32) A’raf, 7/189; Nahl, 16/80 ve Rum, 30/21.

33) Buhârî, Nikâh, 5199.

34) Bakara, 2/228.

35) Kurtûbî, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebibekir, *el-Câmi’ li Ahkâmü’l-Kur’ân*, (tah. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfiyişi), Dârü’l-Kütübî’l-Mısrıyye, Kahire, II. Baskı, 1964, III, 125.

36) Nisa, 4/34.

37) Zemahşerî, Ebü’l-Kasım Mahmud İbn Ömer İbn Ahmed, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi’t-Tenzîl*, Dârü’l-Kitabî’l-Arabî, Beyrut, II. Baskı, 1407 (h), I, 506.

38) Beydâvî, Nâsirüddin Ebu Sâid Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, (tah. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı), Dârü İhyâi’l-Türâsî’l-Arabî, Beyrut, I. Baskı, 1418 (h), II, 72.

39) Râzî, Fahrüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin, *Mefâtihü’l-Ğayb*, Dârü İhyâi’l-Türâsî’l-Arabî, Beyrut, III. Baskı, 1420 (h), X, 70 – 71.

بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ
وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ فَإِنِ اطَّعْتُمْ فَلَا
يُغْنِي عَنكُمْ شَيْئًا وَتَبْتَغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا “Kocalar eşleri üzerinde yönetici ve koruyucu-
durlar. Bunun sebebi, Allah’ın bazı insanlara bazılarında daha fazla nimet vermesi ve
(kocalarının mehir verme, evin masraflarını yüklenmeleri gibi) malî yükümlülükleridir.
O halde iyi kadınlar: itaatli olan ve Allah kendi haklarını nasıl korudu ise, kocalarının
yokluğunda, onların hukuklarını koruyan kadınlardır. (Gözlerini dışarı dikerek) dik baş-
lılığından yıldığımız kadınlara gelince: Onlara evvela öğüt verin, vazgeçmezlerse yatakta
yalnız bırakın ve bunlarla da yola gelmezlerse onları (hafifçe ve iz bırakmadan) döviin.
Şayet size itaat ederlerse, onlara yüklenmek için bir sebep aramayın. Unutmayın ki üstü-
nüzde çok yüce ve büyük olan Allah vardır.”⁴⁰

İfade edilen reisliği iyi anlayabilmek için ayetin nüzul sebebini ve ayette geçen bazı kavramları iyi anlamak lazımdır. Bu sebeple bu soruyu cevaplandırmadan önce âyette geçen kavramları tahlil etmek lazımdır.

A. Ayetin Nüzul Sebebi

Ayetin, bir adamın karısına tokat atması sebebiyle kadının kocasını Efendimiz (s.a.s.)’e şikâyet ederek kısas istemesi ve Efendimiz (s.a.s.)’in de kısasa hükmetmesi üzerine nâzil olduğu hususunda müfessirler arasında ittifak vardır.⁴¹

Mukatil b. Süleyman naklettiği rivayette; ayetin nüzulüne sebep olanların, aynı zamanda kabilesinin başkanı da olan, Sa’d b. Rebî’ ve karısı Habîbe binti Zeyd b. Ebî Zühreir olduklarını bildirmektedir.⁴²

Taberî ise, Efendimiz (s.a.s.)’in kocanın kısasına hükmetmesi üzerine, *“Kur’ân’ın vahyi sana bütünüyle ulaştırılmadan önce onun hakkında (görüş bildirmekte) acele etme”*⁴³ ayetinin nazil olduğunu bildirmiştir.⁴⁴

40) Nisa, 4/34.

41) Mukatil b. Süleyman b. Beşir, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, (tah. Abdullah Mahmud Şahate), Dâru İhyâi’t-Türâs, Beyrut, I. Baskı, 1423 (h), I, 370; Taberî, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyan fi Te’vili’l-Kur’ân*, (tah. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü’r-Risale, I. Baskı, 2000, VIII, 291; Cessâs, Ebu Bekir Ahmed, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Beyrut, 1993, II, 268; İbnü’l-Arabî Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Beyrut, 2004, I, 435 ve Vahidî, en-Nisâbü’rî Ebü’l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Esbâbü’n-Nüzûl*, (tah. Usâm b. Abdilmuhsin el-Humeydân), Dâru’l-İslâh, Demmâm, II. Baskı, 1992, s. 151 – 152.

42) Zeyla’î, Cemalüddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, *Tahrîcü’l-Ehâdisi ve’l-Âsâri’l-Vâki’ati fi Tefsiri’l-Keşşâfi li’z-Zemahşerî*, (tah. Abdullah b. Abdirrahman es-Sa’d), Dâru İbn Huzeyme, Riyad, I. Baskı, 1414 (h), I, 312.

43) Tâ Hâ, 20/114.

44) Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 292.

B. Ayetteki Kavramlar

Ayette bildirilen hüküm hakkındaki görüş ayrılıkları, genellikle ayette geçen bazı kavramlara yüklenen farklı manalar etrafında şekillenmektedir. Bu sebeple biz bu başlık altında er-Ricâl (الرِّجَالُ), Kavvâmûn (قَوَّامُونَ), Sâlihât (صالحات), Kânitât (قَائِمَاتُ), Hâfizât (حَافِظَاتُ) ve Nüşûz (نُشُوزُ) kavramlarını analiz edeceğiz:

1. er-Ricâl (الرجال)

Ailedeki reislik, er-Ricâl (الرجال) lafzıyla isimlendirilen erkeklere verildiği ayette bildirilmiştir. Acaba “erkekler” olarak Türkçe’ye çevirdiğimiz er-Ricâl (الرجال) lafzı bütün erkek cinsini mi işaret etmektedir? Bu soruyu araştırdığımızda her erkeğin er-Ricâl (الرجال) olarak isimlendirilmediğini anladık. Zira bu kavram, “ailesi için çarpışabilen, ciddî, akıllı, ihtiyatlı ve basiretli olanları tarif etmektedir. Yoksa sakallı olan her erkek er-Ricâl (الرجال) değildir. Nice sakallı olanlar vardır ki; ne bir faydaları ne bir zararları ne de bir belayı savdıkları görülmüştür. Bu sebeple er-Racül (الرجل); recülüyeti yani yukarıdaki vasıfları taşıyan diğer bir tarifile “delikanlı olan” adamdır. Zaten müfessirler de ayette bir hafz olduğunu ve takdirinin de; الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النَّسَاءِ إِنْ كَانُوا رِجَالًا şeklinde olduğunu iddia etmişlerdir.”⁴⁵ Yani “erkeğe bahşedilen fitrî ve kesbî meziyetler ona aynı zamanda bir sorumluluk da yüklemektedir. Fitrî ve kesbî meziyetlerinde veya artılarında eksilme olduğunda, sorumluluğu ve aile içindeki fonksiyonel üstünlüğü de azalmaktadır.”⁴⁶ Nitekim “erkeklerin bu üstünlükleri, asırlar boyu değişmemiş ve kendilerinde müktesep bir hak olarak bulunmuştur. Bu da erkeklerin idareci olmaları gerektiğinin açık bir delili olmuştur. Kadınların erkeklere olan ihtiyacı da –azalıp çoğalmakla beraber– süregelenmiştir.”⁴⁷

er-Racül (الرجل) kavramıyla ifade edilen bir erkeğin, “kavvâm” vasfına sahip olabilmesi için, ayette geçen وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ “mallarından harcamalar yapmaları sebebiyle” ifadesinden kastedilen nafaka ve mehir gibi şeyleri ödemesi zorunludur. Bu ifade; “erkeklerin bu harcamaları yapmadıkları zaman; “kavvâm” vasıflarını kaybedeceklerinin delilidir. Çünkü koca harcama yapmadığı takdirde; bir yığın etten farkı kalmaz. Bu sebeple kadının, mehir verip harcamalarda bulunarak kendisini her türlü tehlikeden koruyacak birine ihtiyacı olacaktır. Zira kadının meşru ihtiyaçları karşılanmadan ve kendisi korunmadan nikâh başlanmış olmaz. Nikâhtaki gaye gerçekleşmeyince de; asıl olan; “bir kölenin hür bir kadına kavvâm olmasının” gerçekleştirilmemesidir.”⁴⁸

45) Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân el-Endülüsî, *el-Bahrü'l-Mühîtt*, (tah. Sıdkı Muhammed Cemil), Dârü'l-Fikir, Beyrut, 1420 (h), III, 622.

46) Mesut Erdal, “Kur’ân’da “Nüşûz” Kavramı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 2, Diyarbakır, 2001, s. 44.

47) İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed Tâhir, *et-Tahrîrü'l-Ma'nâ's-Sadîd ve Tenvîrû'l-Akli'l-Cedîd min Tefsiri'l-Kitâbi'l-Mecîd*, Dârü't-Tunusiyye, Tunus, 1984, V, 39.

48) Elkiyâ el-Herrâsî, Ebü'l-Hasan İmâdüddin Ali b. Muhammed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (tah. Musa Muhammed Ali ve İzzet Abdu 'Atiyye), Dârü'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut, II. Baskı, 1405 (h), I, 163.

Kur’ân-ı Kerim, biyolojik kimliğinden dolayı, kadını idare hakkını erkeklere vermiş değildir. Bilakis bu idare hakkı, “kadınlara mehir verebilme, ihtiyaçları için mal harcayabilme ve üzerlerine almış oldukları geçimlerini temin etmede yeterli olmalarından kaynaklanmaktadır.”⁴⁹

Ancak bu yeterlilik “er-Ricâl” (الرِّجَالُ) kavramıyla ifade edilen erkeklerin çoğunluğu için geçerlidir. Zira birçok konuda –sayıları çok az da olsa– bazı kadınların yine –sayıları çok az da olsa– bazı erkeklerden daha üstün oldukları malumdur. Zaten “er-Ricâl” (الرِّجَالُ) ve “en-Nisâ” (النِّسَاءُ) kavramları; tıpkı “erkekler kadınlardan daha güçlüdürler” cümlesindeki genel bir mana gibi “çoğunluk ifade etmiş”⁵⁰ ve genel bir mana için kullanılmışlardır.

2. Kavvâmûn (قَوَّامُونَ)

Yalnızca ayet ve hadislerin lafızlarını değil örf ve âdetleri de göz önünde bulunduran İslam hukukçuları ve müfessirler, قَوَّامٌ “kavvam” kelimesine çeşitli manalar vermişlerdir. er-Ricâl kavramlarının hepsi, mecâz-ı mürsel ya da istiâre-i temsiliye olarak kullanılan “el-kıyâm” (الْقِيَامُ) kavramından türemişlerdir. Çünkü bu kavram, önemsenme alakasından dolayı, idaresini önemseyerek işini hedefine koyan kişinin durumunu açıklamaktadır.⁵¹

Kavvâm (قَوَّامٌ) kavramının تَفْعِيل “tef’îl” veznindeki masdarı olan تَقْوِيمٌ “takvîm” ise; “eğri olan bir şeyi doğrultmak”⁵² manasındadır. Erkeklerin kadınlara karşı kaim ve kavvâm olmaları, “lazım olan bütün ihtiyaçlarını temin ve diğer işlerine nezaretle onlara veli olmak ve işlerini görmek”⁵³ demektir. Zira bu fiil, alâ (على) harf-i cerri ile kullanılıncaya “veli” manasına gelmektedir.⁵⁴

Bu kavram Kur’ân-ı Kerim’de toplam geçtiği üç yerde de⁵⁵ أَهْلُ قِيَامٍ “ehlü kıyâm”⁵⁶ yani idare etmek, reis olmak, hükmetmek ve terbiye etmek⁵⁷ manasında kullanılmışlar ve birbirlerinin benzerleri oldukları ifade edilerek⁵⁸ (الْقِسْطُ) kavramına izafe edildiklerinde de “adalet” manasını vermişlerdir.⁵⁹ Nitekim الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ ifadesi

49) Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, VIII, 290.

50) İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, V, 38.

51) İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, V, 38.

52) Asım Efendi, *Okyanus*, İstanbul, 1305 (h), ‘k-v-m’ mad.

53) Asım Efendi, *Okyanus*, “k-v-m” madd.

54) Zemaşerî, *Esâsü’l-Belâğâ*, (tah. Muhammed Bâsil Uyun es-Sûd), Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1998, II, 112.

55) Mâide, 5/8; Nisa, 4/34 ve 135.

56) Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, VIII, 290.

57) Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, II, 292.

58) İbn ‘Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahman b. Temmâm el-Endülüsî, *el-Müharrarü’l-Vecîz*, (tah. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed), Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1422 (h), II, 165.

59) Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, IX, 301 ve İbn ‘Atiyye, *el-Müharrarü’l-Vecîz*, II, 122.

külfî ve en temel şer'î bir mukaddime olarak bütün aile hukuku konularının özeti oluşturmaktadır.”⁶⁰

Kavvâm (قَوَامٌ) kavramı mübalağa siygası olarak⁶¹ قَيْمٌ “kayım” ile aynı olup⁶² tefsirlerde genellikle; “emretmek, yasaklamak”⁶³ “hata yapana yol göstermek, reislik yapmak, hâkim olmak”,⁶⁴ “idarecilerin halkın haklarını koruyup savunmaları gibi eşin hakkını savunmak”⁶⁵ “maslahatı gözeterek terbiye, idare”⁶⁶ “muhafaza”,⁶⁷ “düzeltme”⁶⁸ ve “ıslah etmek”⁶⁹ şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim “bir kadının işine ve muhafazasına önem veren ve işlerini idare edene, قَيْمُ الْمَرْأَةِ “kayımü'l-mer'eti” ve daha kuvvetli olarak الْمَرْأَةُ الْقَوَامُ “kavvâmü'l-mer'eti” denilir. Bu tabir, erkeğin kadına hâkimiyetini, ancak keyfine göre değil, سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ “kavmin efendisi onlara hizmet edendir” hadisinin manası üzere, hizmetkârlıkla beraber bir hâkimiyetini ifade eder.”⁷⁰

Erkeklerin üstün ve hâkim olduğu kuralı, bütün canlı türleri için geçerlidir.⁷¹ Müfessirler de, “erkeklerin –istisnâlar kâideleri bozma– kadınlardan daha üstün olduğu” görüşünde birleşmişlerdir.

3. KÂNİTÂT (قَانِتَاتٌ)

Kânitât (قَانِتَاتٌ), قَانَتْ “k-n-t” kökünün ism-i faili olup, lügatte “tevazu gösteren, itaat eden ve susan”,⁷² manalarına gelmektedir. Ancak bu suskunluk, ibadetle meşgûliyet olup, Yüce Allah'ın dışındaki her şeyi atmak demektir.

60) İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V, 37.

61) Ebu Hayyân, *el-Bahrü'l-Mühît*, III, 623.

62) Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud, *Me'âlimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Damirriyye ve Süleyman Müslim el-Harş), Dârü't-Tayyibe, IV. Baskı, 1997, I, 611.

63) Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 506.

64) Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, (tah. Sâmî İbn Muhammed Selâme), Beyrut, 1999, II, 292.

65) Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, II, 134.

66) Beğavî, *Me'âlimü't-Tenzîl*, I, 611 ve el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 448.

67) Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihü'l-Ğayb*, X, 70; Ebu Hayyân, *el-Bahrü'l-Mühît*, III, 623; Hâzin Ebü'l-Hasan Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer, *Lübâbü't-Te'vil fî Meânî't-Tenzîl*, (tah. Muhammed Ali Şahin), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1415 (h), I, 518 ve İbn 'Atiyye, *el-Müharrarü'l-Vecîz*, II, 47.

68) Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusü'l-Mühît*, Müessesetü'r-Risâle, VIII. Baskı, Beyrut, 2005, s. 1152.

69) İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V, 38.

70) Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, 1979, II, 1348.

71) Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 401.

72) Râğib el-İsfehânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfrefredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, (tah. Safvân Adnan ed-Davudî), Dârü'l-Kalem, Beyrut, I. Baskı, 1412 (h), 'k-n-t' mad., s. 684 – 685.

Ayette kullanıldığı şekliyle “kânîtât” (قَاتِنَاتٌ), “Allah Teâlâ’ya ve kocasına itaat eden”,⁷³ “kocalarının yanında hazır bulunup haklarına riayet eden”⁷⁴ ve “bu itaati can–u gönülden yapan”⁷⁵ kadınlar manasındadır. Nitekim kunût (قُنُوتٌ), “itaat ve ibadet etmek”⁷⁶ demektir.

4. Hâfizât (حَافِظَاتٌ)

“Kaybedilmiş şeyleri arama, verilen sözleri tutma gereğine riayet etmek”⁷⁷ manalarına gelen حَفِظَ “h-f-z”, kökünden türeyen “hâfizât” (حَافِظَاتٌ) ism-i faili, وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ “ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar”⁷⁸ âyetinde olduğu gibi, “kinayeli olarak iffet manasında da kullanılmıştır.”⁷⁹

Ayette geçen حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ “hâfizâtün li’l-ğayb” ifadesi, “kocalarının gıyabında nefis, mal, namus, itibar ve aile sırları gibi muhafazası lazım gelen hususları Allah’ın korumasına dayanarak korurlar. Çünkü Allah bunun korunmasını emretmiştir.”⁸⁰

Âyet dikkatle incelenirse iki gurup kadından bahsedildiği görülecektir. Bunlardan birinci gurup; الصَّالِحَاتِ “es-Sâlihât” kavramıyla ifade edilen Sâliha kadınlardır. Bu kadınlar; kocalarının buldukları ortamda قَاتِنَاتٌ “kânîtât” yani, kocalarının huzurunda onlara karşı itaatkâr davranma sıfatına ve kocalarının bulunmadığı yerlerde de, حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ “hâfizâtün li’l-ğayb” yani, kocalarının gıyabında, hem kendi iffetlerini hem de kocalarının mal, can ve sırlarını koruma sıfatına sahiptirler. İşte bu sıfatlar tüm Sâliha kadınlarda bulunur. Çünkü “cemi siygalarının başında bulunan (ال) “elif-lâm” istiğrâk yani, umum ifade eder.”⁸¹ İkinci gurup ise, وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ “dik başlılıkları sebebiyle gözlerinin dışarıda olduklarından korktuğunuz kadınlar’ şeklinde tarif edilen kadınlardır ki, bu kadınlar Sâliha kadınların dışında tutulmuşlardır.

5. Nüşûz (نُشُوزٌ)

Lügatte “zeminden yüksek yer”⁸² manasına gelen ve “n-ş-z” (نَشَرَ) kökünden türeyen “nüşûz” نُشُوزٌ kavramı lügatte; “kadının kocasına karşı düşmanlık ederek buğz edip ona

73) Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyun*, I, 294. ve Râzî Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 192.

74) Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1350.

75) Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîriü'l-Vasîl*, y.y., t.y., I, 933.

76) Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II, 538.

77) İsfehânî, *Müfredât*, ‘h-f-z’ madd.

78) Ahzâb, 33/35.

79) İsfehânî, *Müfredât*, ‘h-f-z’ madd.

80) Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1350.

81) Râzî Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 193.

82) Asım Efendi, *Okyanus*, ‘n-ş-z’ madd.

isyan etmesi”⁸³ ve “eşlerden herhangi birinin diğerinden hoşlanmaması”⁸⁴ manasındadır.

Diğer bir tarifile nüşûz; “karı veya kocanın birbirine olan sadakat ve bağlılığını gevşetmesi ve daha ileri safhada ise sadakatten ayrılması olarak düşünülebilir.”⁸⁵

Kur’ân-ı Kerim’de, değişik siygalarla beş defa geçen nüşûz (نُشُوزُ); “hayat için birleştirip yerli yerine ve birbirinin üstüne koymak”,⁸⁶ “kendini daha üstün görüp kocasıyla tatmin olmamak, buğz ve nefretle isyan edip dik başlılık yapmak”⁸⁷ “başka bir kadınla meşgul olup karısının nafakasını keserek ondan yüz çevirmek”⁸⁸ ve “ayağa kalkmak”,⁸⁹ manalarında kullanılmıştır.

Müfessirler, “nüşûz” نُشُوزُ kavramına genel olarak farklı manalar vermişlerdir. Kadının nüşûzu için, “kendini kocasından daha üstün göreyerek ona karşı buğz ederek dik başlılık yapması”,⁹⁰ “rahatsızlık duyarak kocasıyla tatmin olmaması”⁹¹ ve “ondan ayrılmak istemesi”⁹² gibi manalar verilirken; kocanın nüşûzu için, “hanımıyla iyi geçinmemesi, ilişkiyi kesmesi, maddî ihtiyaçlarını gidermemesi, ondan ayrılıp başkasına gitmesi ve karısına sırt çevirip başkasıyla meşgul olması”⁹³ gibi manalar verilmiştir. Bu şekilde kadının nüşûzu için ayrı, erkeğin nüşûzu için ayrı manalar ifade edilmesi, genel olarak tefsirlerde görülen bir hadisedir.⁹⁴

Buna karşın, Muhammed b. Ka’b el-Kurezî’ye dayandırdığı bir rivayetinde Taberî ve İsfehânî, kadının nüşûzu için “kadının kocasından nefret etmesi, itaati zillet sayarak kendine yakıştırmaması ve gözünü başkasına dikmesi”⁹⁵ manasını vermişlerdir. Hatta Taberî, kendisine gelen rivayetlere göre; فَاحِشَةٌ مُبَيَّنَةٌ “çok belli bir fuhuş”⁹⁶ ifadesinin “nüşûz” olduğunu ifade etmiştir.⁹⁷ Nitekim Efendimiz

83) Zebîdî, *Tâcü’l-Arûs*, “n-ş-z” madd.

84) İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “n-ş-z” madd.

85) Erdal, “Kur’ân’da “Nüşûz” Kavramı”, s. 39.

86) Bakara, 2/259. (Bkz. Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, Cemalüddin Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed, *Zâdü’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr*, Beyrut, 1987, I, 267.)

87) Nisa, 4/34. (Bkz. Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 25.)

88) Nisa, 4/128. Bkz. Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 118.)

89) Mücâdile, 58/11. (Bkz. Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyun*, IV, 248.)

90) Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 299 ve Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyun*, I, 482.

91) Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 75.

92) Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 300.

93) Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 218.

94) Mukatil b. Süleyman, *el-Vücuuh ve’n-Nezâir*, İstanbul, 1993, “n-ş-z” mad.; Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-A’yini’n-Navâzir fi İlmi’l-Vücuuhi ve’n-Nezâir*, Beyrut, 19987, “n-ş-z” mad. ve Dâmeğânî Hüseyin İbn Muhammed, *el-Vücuuh ve’n-Nezâir li Elfâzi Kitâbi’l-Lâhi’l-Azîz*, Beyrut, 2003, ‘n-ş-z’ mad.

95) Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 299 – 301 ve İsfehânî, *Müfredat*, ‘n-ş-z’ madd.

96) Nisa, 4/19.

97) Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 116.

(s.a.s.) de; وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِنَنَّ فُرُشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُوْنَهُ فَإِنْ فَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ (s.a.s.) de; “sizin onlar üzerindeki hakkınız; sizin namusunuzu başkasına çığnetmemektir. Eğer böyle yapmışlarsa onları, iz bırakmayacak şekilde dövün”⁹⁸ buyurmuştur. Ancak Hadis-i Şerif’te geçen وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ إِذَا تَكَرَّهُوْنَهُ ifadesi; “kadının kocasının sırtlarını, hoşlanmadığı kişilere ifşâ etmesi manasındadır” diyenler de olmuştur.⁹⁹

İbn Âşûr ise, nüşûz için “kadının kocasından hoşlanmadığını davranışlarıyla ortaya koyması” ifadesini kullanmış ve bunun sebepleri arasında da kocanın sert yaratılışı olması, kadının kötü huylu olması ve kadının başka birine olan arzusunu zikretmiştir.¹⁰⁰

Kadının kocasından nefret etmesi, itaati zillet sayarak kendine yakıştırmaması ve gözüünü başkasına dikmesinden, sadece cinsellik anlaşılmalıdır. Çünkü bir kadın başka birinin gelirini, evini, arabasını veya herhangi bir yönünü de kocasının geliri, evi, arabası veya herhangi bir yönüyle mukayese edip gözüünü üstün olana dikmiş olabilir. Yoksa “gözün başkasında olması” sadece cinsellik yönüyle ele alınmış olsaydı, وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ “onları yatakta yalnız bırakın” emri, fayda yerine zarar getirmiş olurdu.

Âyet dikkatle incelenirse, kadının sergilediği itaatsizliğin nüşûz olmadığı, bilakis nüşûzun varlığına işaret eden bir belirti sebebiyle oluşan bir korku olduğu anlaşılacaktır. Çünkü ayette, bir tarafta sâliha kadın vasıfları zikredilirken; diğer tarafta sâliha olmanın zıddı olarak sergilenen davranışlar, “nüşûzün var olabileceğinin delilleri olarak”¹⁰¹ zikredilmiş ve bu delillerden dolayı nüşûzdan korkulduğu vurgulanmıştır. Bu sebeple diyebiliriz ki nüşûz, birçok müfessirin zikretmiş olduğu gibi, dik başlılık, isyan ve itaatsizlik değil; bu davranışlara sebep olan ve gizlenen, “kadının gözüünün başkasında olmasından”¹⁰² korkulması durumudur. Zira korku; “gelecekte kötü bir şeyin olacağına zannedilmesiyle kalpte meydana gelen bir durumdur.”¹⁰³

Müfessirlerin “nüşûz” için “gözün dışarda olması” tarifini vermemelerinin sebebi; ayette ifade edilen cezanın hafif görülmesidir. Oysa “ayette tavsiye edilen hareketler, nüşûz için bir ceza değil; nüşûzdan korkulduğunda alınması tavsiye edilen tedbirlerdir. Eğer bazılarının zannettiği gibi; bu ceza nüşûz için olsaydı; ayette نَشْرُزْنَ denilirdi.”¹⁰⁴

Bu kavram, zamanımızdaki bazı ilim adamları tarafından da incelenmiş, “nüşûzdan korkmak” ifadesi; “nüşûz emareleri” olarak ve konunun daha iyi anlaşılması için de;

98) Müslim, *Hac*, 1218.

99) Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, I, 160.

100) Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V, 41.

101) Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesir*, II, 75.

102) İsfehânî, *Müfredat*, ‘n-ş-z’ madd. (Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V, 41).

103) Râzî Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, X, 89.

104) Âlûsî, Şihabüddin Mahmûd İbn Abdillâh, *Rûhü'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesâni*, (tah. Ali Abdülbari ‘Atiyye), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1415 (h), IV, 43.

“sözgelimi kadının yabancı bir erkekle telefonlaştığı veya çetleştığı fark edildiğinde” şeklinde misal verilmiştir.¹⁰⁵

Evet, nüşûz; kadının kocasından hoşlanmaması ve onunla tatmin olmamasıdır. نَشْوَزُهُنَّ (nüşûzdan korkmak) ise; kötü niyetin varlığını gösteren, serkeşlik gibi öncül davranışların ortaya çıkmasıdır. Zira müfessirler de نَخَافُونَ ifadesini; “nüşûz zamanı”¹⁰⁶ ve “bilgisi”¹⁰⁷ olarak yorumlamışlardır.

Ayette de anlatıldığı gibi, kadının nüşûzu durumunda alınacak tedbirler üç merhalede olur. Kocanın nüşûzu durumunda ise alınacak tedbir; kadının kocasını elde etme yolları araması gerekir. Yoksa gözü dışarda olan bir erkek, her türlü şiddete rağmen terbiye olmaz.

C. Nüşûz Endişesi Oluşunca Kavvâm Olan Kocanın Salahiyeti

Evdeki düzene başkaldıran ve gözünü dışarı dikmesi sebebiyle nüşûzundan korkulan bir kadının bu tavrı karşısında Kur’ân-ı Kerim vazifeyi ailenin reisi sıfatıyla kocaya vermekte ve sırasıyla nasihate, yatağı ayırmaya ve son çare olarak da, –yara ve herhangi bir iz bırakmadan– dövmeye müsaade etmektedir. Ancak bu dövme farz, vacip, sünnet veya müstehab değil; sadece ruhsat yani, izindir. Bununla beraber, dinen ruhsat olan “dövme” filini terk etmek daha evlâdır.¹⁰⁸

Bütün bu tedbirlere başvurmasına rağmen koca düzeni sağlayamazsa ve ailenin dağılmasından korkuluyorsa, aynı surenin 35. ayetinin ifade edildiği gibi, her iki tarafın hakemlerine sıra gelecektir.

Nasihah etmek ve yatağı ayırıp küsmek asrımızda herhangi bir problem teşkil etmemektedir. Ancak dövme hususu özellikle asrımızda, kadın hakları yönünden önemli bir tartışma konusu olmuştur.

Müfessirler tarafından dövmenin şekli ve miktarı üzerinde durulmuş, kadına zarar vermemesi, iz bırakmaması, yüze vurulmaması genel olarak kaydedilmiştir.¹⁰⁹ Hatta bazı müfessirlere göre vurma tamamen semboliktir. Meselâ müfessir Atâ’ya göre bu dövme misvak gibi bir şeyle yapılacaktır.¹¹⁰

Her ne suretle olursa olsun bu dövme hafifçe, kusur, leke ve yara getirmeyecek şekilde olmalıdır.¹¹¹ Müfessir Atâ, “erkek, karısını dövemez sadece ona karşı öfkesini ortaya koyabilir” demiştir. Atâ’nın bu anlayışından hareketle Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, ayette ge-

105) Bkz. Erdal, “Kur’ân’da “Nüşûz” Kavramı”, s. 45.

106) Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III, 149.

107) Âlûsî, *Rûhü’l-Meânî*, IV, 43.

108) Râzî Fahrüddin, *Mefâtihü’l-Ğayb*, X, 73.

109) Ebubekir el-Cezâirî, *Eyserü’l-Tefâsîr*, y.y., t.y., I, 259.

110) Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 269.

111) Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, II, 518.

çen dövme ifadesini mübahlık, kadın dövmeyi hoş görmeyen hadislerin ise kerahet ifade ettiğini söylemiş¹¹² ve sonuç olarak da “koca, karısını dövmez”¹¹³ demiştir. Yani koca “karısının nüşûz emareleri karşısında ona sadece nasihatte bulunabilir; diğer iki yaptırımını uygulayamaz. Bu iki tedbir fiilî nüşûz söz konusu olduğunda gündeme gelebilir.”¹¹⁴

Psikiyatri uzmanları bazı kadınların; kendilerine hakaret ettirip küçük düşürmekten, karşıdaki insana acı çektirmekten, kavga-şiddet ortamını oluşturmak için zemin hazırlamaktan ve karşı tarafı suçlu duruma düşürmekten zevk aldıklarını¹¹⁵ hatta bazı kadınların; kocaları kendilerini dövmeyince “iki yıldır beni doğru dürüst dövmedi ki, çok değişti. Benimle ilgilenmiyor gibi geliyor bana! Biri mi var acaba diye düşünüyorum” gibi şüphelerle depresyona girdiklerini ve işi psikiyatri uzmanlarına kadar götürdüklerini ifade etmektedirler.¹¹⁶

Yukarıdaki anlamıyla hem “nüşûz”, hem de psikiyatri uzmanlarının tesbit ettikleri gibi, erkeğin yöneticiliğini ancak dayakla anlayıp benimseyen ruh yapısına sahip bazı kadınların bulunması sebebiyle, “kocanın karısını dövmesi hususu” şahsî ve yerel münasebetle verilmiş bir ruhsattır. Bununla beraber bu ruhsat bile Efendimiz (s.a.s.) tarafından uygulanmamış, bir eşin dövülemeyeceği ifade ve telkin edilerek, ortadan kaldırılmıştır. Efendimiz (s.a.s.)’in de “hiç kimseyi dövmemiş olması”¹¹⁷ bu çirkin davranışın önüne büyük bir engel olarak konulmuştur.

Burada ayet hadisi nesh etmemiş, sadece tahsîs ederek durumun yerel ve şahsî olduğunu ifade etmiştir. Eğer bu ayet, Efendimiz (s.a.s.)’in sebebi nüzulde zikredilen hükmünü nesh etseydi o (s.a.s.), asla “dövme” fiilini takbih etmez, erkeğin eşine zulmetmesini yasaklamaz, sevgi ve şefkat göstermesini emretmezdi.¹¹⁸

İbn Âşûr’a göre kocanın, ıslah etmek maksadıyla, başkasıyla evli olmuş olmayı arzulayan hanımını dövmesine izin verilmiştir. Hatta bazı sahabenin, fuhşiyat açığa çıkmadan da bu ruhsatı kullandıkları bildirilmiştir.¹¹⁹

Sonuç

Allah Teâlâ kadınları iki gurupta değerlendirmiştir: Bunlardan birinci gurup kadınlar sâliha, yani itaatkâr ve iffetli; ikinci gurup kadınlar da gözünü dışarı dikmiş olmalarından korkulan nâsize kadınlardır.

112) İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, V, 43.

113) İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, I, 440.

114) Erdal, Kur’ân’da “Nüşûz” Kavramı, s. 45.

115) Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 148.

116) Hamdi Kalyoncu, *Aile İçi Şiddet ve Şiddet Ortamında Çocuklar*, Popüler Yayınları, İstanbul, 2009, s. 97.

117) İbn Mâceh, *Nikâh*, 1984.

118) Ebu Dâvud, *Nikâh*, 2143.

119) İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, V, 41.

Saliha kadınlar, kocalarının namusunu ve aile sırlarını korudukları gibi, kendi iffetlerini korumaları için, Allah tarafından kocalarına verilen ‘kavvâmûn’ vasıflarını kabul eder ve itaat ederler. Nâşize kadınlar ise, gözlerini dışarı diktikleri için, kocalarının namusunu olması gerektiği gibi korumadıkları, sırlarını dışarı ifşâ ettikleri gibi, onların ‘kavvâmûn’ vasıflarını da kabul etmez ve itaatsizlik ederler.

Nüşûz, “kadının gözünün dışarda olması” demektir. Ancak bu cinsellik anlamından ziyade, kocasının davranışlarını başka erkeklerle mukayese edip bu durumu onun başına kakmaktır. Yoksa sadece cinsellik anlamında gözü dışarda olan bir kadın için yatağı ayırmak eğitici olmaktan çıkıp bu durumun artmasına vesile olacaktır. Oysa yatak ayırma cezası, kendi cazibesine güvenen ve kocasını küçümseyen kadınlar için eğitici bir cezadır.

Aslolan, nüzul sebebinde de anlatıldığı gibi, Efendimiz (s.a.s.)’in uygulaması olan; nüszundan korkulmayan bir kadını döven kocanın, otorite tarafından kısasa tâbî tutulmasıdır. Ancak Efendimiz (s.a.s.) kendisine vahiy gelmeden, ferdî farklılıklarından dolayı, her ferdin durumunu ayrı ayrı bilemezdi. İşte ayette bildirilen hüküm; Efendimiz (s.a.s.)’in nüzulden önce bildirdiği ve â’mm olan hükmünü tahsis etmiştir.

Fertler aynı karakter ve kabiliyete sahip olmadığı gibi; fertlerin oluşturduğu toplumlar da aynı karakter ve kabiliyete sahip değildir. Nitekim İbn Âşûr’a göre; bu dövme izni herkes için olmayıp, farklı kültür yapılarından dolayı, bazı bedevî topluluklara verilmiştir. Nitekim bazı bedevî topluluklarda kadın dövme zulüm sayılmadığı gibi, dayak yiyen kadınlar da bu durumu zulüm olarak görmemektedirler.¹²⁰

İslam Topluluklarında, insanlar arasındaki ilişkilerin çerçevesi, tümüyle İslâm huku tarafından çizilmemiştir. Çoğunlukla örf bu ilişkileri şekillendirmiştir. Mesela, İslam hukukuna göre; “kadın, nikâh akdi ile hayatını bir erkekle birleştirirken erkeğinki ile eşit ferdî bir hürriyet ve istiklâl sahibi. Bu esasa göre kadın, bu nikâh akdi yapılırken poligam (çok eşli) bir evliliğe razı olup olmamakta mutlak bir yetkiye sahip ve tek taraflı boşama hakkını elinde bulundurabileceği yahut bu boşama hakkını bir hakem veya bir aracı vasıtasıyla kullanabileceği”¹²¹ imkânı varken, çoğunlukla bu yetki ve imkânı kullanmaya gücü yoktur.

Ayrıca kadın, kendisini tamamen ekonomik bağımsızlığa kavuşturacak bir mehir ödemesi şartını da kocası için ileri sürebilir. Bunun yanında, kadının kocasının malını, namusunu ve iffetini koruma, onun yöneticilik hakkından kaynaklanan meşru isteklerini yerine getirme ve cinsel arzularına –özel hallerin dışında– cevap verme mecburiyeti hariç, ağır işlerde çalışmak gibi, örfün kendisine yüklediği işleri yapma mecburiyeti yoktur. İslâm Hukukuna göre kadın, kocasının evinde yemek pişirme, çamaşır yıkama ve hatta doğurduğu çocuğu bile emzirme mecburiyetinde değildir. Bunları yaparsa kocasından ücret talep etme hakkına bile sahiptir. Ancak başka bir sütanne bulunmaması ve kocanın da

120) İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, V, 41 – 42.

121) Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1990, II, 667.

istenen ücreti verememesi dolayısıyla çocuğun sağlığının tehlikeye girmesi durumunda hâkim tarafından kadın çocuğunu emzirmeye zorlanabilecektir. Bu durumda da koca karısından helallik almak durumundadır. Çünkü doğduğu andan itibaren çocuğun nafakası babasına aittir.¹²²

Evet, Kur’ân eşler arasındaki münasebeti düzenlemiş ve her hak sahibine hakkını vermiştir. Zannedildiği gibi kadın, erkeğin mülkiyetinde bir meta değildir. Bilakis “kadın tıpkı erkek gibi hukuken müstakil, bağımsız bir varlıktır.”¹²³

Ancak kadın; tarif ettiğimiz şekilde, nüşûz endişesini haklı çıkaracak derecede geçimsizliğe sebep olursa, koca bütün sorumluluklarını yerine getirmiş olması sebebiyle sahip olduğu “kavvâm” vasfının gereğini yapacaktır. Bu da öncelikle nasihat etme, düzelme olmadığı takdirde yatağını ayırma (küsme) ve son çare olarak da –yara ve iz bırakmayacak şekilde– dövme şeklindedir. Ancak bu dövme farz, vacip veya sünnet değil; sadece bir izindir. Bununla beraber, her şeye rağmen “dövme” fiilini terk etmek daha evlâ¹²⁴ hatta zorunludur.¹²⁵ Ayrıca “sopa tedbir veya cezasını ancak devlet yerine getirir” diyen âlimler de olmuştur. Buna göre de kocanın karısını dövme hakkı yoktur.”¹²⁶

Görüldüğü gibi Kur’ân, kadını dövmeyle asla müsaade etmez. Dinî hiçbir mükellefiyeti olmadığı halde, çorbanın tuzu eksik olmuş, pilavın yağı fazla olmuş bahanesiyle, sadece örf ve adetlerin kendisine yüklemiş olduğu bazı görevleri yapmaması veya yapmaması sebebiyle kadınların dövülmesi zulümdür.

KAYNAKÇA

Kur’ân-ı Kerim

Ahterî, Karahisârî Mustafa b. Şemseddin, *Ahteri-i Kebîr*, İstanbul, 1310 (h).

Âlûsî, Şihabüddin Mahmûd İbn Abdillâh, *Rûhü’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, (tah. Ali Abdülbarî ‘Atiyye), Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1415 (h).

Asım efendi, *Okyanus*, İstanbul, 1305 (h), ‘k-v-m’ mad.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1988, II, 275.

Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes’ud, *Me’âlimü’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Kur’ân*, (tah. Muhammed Abdullâh en-Nemr, Osman Cuma Damirriyye ve Süleyman Müslim el-Harş), Dârü’t-Tayyibe, IV. Baskı, 1997.

122) Bkz. Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, t.y., II, 169 ve Heyet, *el-Fetâvâ’l-Hindîyye*, Bulak, 1310 (h), I, 550 vd.

123) Muhammed Hamidullah, *Kur’ân-ı Kerim Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), İfav Yayınları, İstanbul, 1993, s. 31.

124) Râzî Fahrüddin, *Mefâtihü’l-Ğayb*, X, 73.

125) İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, I, 440.

126) Karaman, Hayreddin, *İslâm’a Göre Savaş ve Barış*, (Editör: Mümtazer Türköne), İstanbul, 2007, s. 70.

- Belhî, Nizâmüddîn ve Heyet, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, Bulak, 1310 (h).
- Beydâvî, Nâsîrüddîn Ebu Sâid Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (tah. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı), Dâru İhyâi'Türâsi'l-Arabî, Beyrut, I. Baskı, 1418 (h).
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, t.y.
- Buhârî
- Cessâs, Ebu Bekir Ahmed, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut, 1993.
- Cezâirî, Ebubekir, *Eyserü't-Tefâsîr*, y.y., t.y.
- Dâmeğânî, Hüseyin İbn Muhammed, *el-Vücuḥ ve'n-Nezâir li Elfâzi'l-Kitâbi'l-Lâhi'l-Azîz*, Beyrut, 2003.
- Ebu dâvud
- Ebu hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân el-Endülüsî, *el-Bahrü'l-Mühît*, (tah. Sıdkı Muhammed Cemil), Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1420 (h).
- Ebü'l-ferec ibnü'l-cevzî, Cemalüddin Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed, *Zâdü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Beyrut, 1987.
- Ebü'l-ferec ibnü'l-cevzî, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, Beyrut, 19987.
- Elkiyâ el-herrâsî, İmadüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (tah. Musa Muhammed Ali ve İzzet Abdu 'Atiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, II. Baskı, 1405 (h).
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, 1979.
- Erdal, Mesut, "Kur'ân'da "Nüshûz" Kavramı", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 2, Diyarbakır, 2001, s. 39.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusü'l-Mühît*, Müessesetü'r-Risâle, VIII. Baskı, Beyrut, 2005.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İstanbul, 1993.
- Hâzin, Ebü'l-Hasan Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meânî't-Tenzîl*, (tah. Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1415 (h).
- İbn 'atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Ğâlib b. Abdîrrahman b. Temmâm el-Endülüsî, *el-Müharrarü'l-Vecîz*, (tah. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1422 (h).
- İbn âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed Tâhir, *et-Tahrîrü'l-Ma'nâ's-Sadîd ve Tenvîrü'l-Akli'l-Cedîd min Tefsiri'l-Kitâbi'l-Mecîd*, Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984.

İbn kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, (tah. Sâmî İbn Muhammed Selâme), Beyrut, 1999.

İbn mâceh

İbn manzûr, Ebü'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, III. Baskı, 1414 (h).

İbnü'l-arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdillah, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut, 2004.

İsfehânî, Râğıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, (tah. Safvân Adnan ed-Davudî), Dârü'l-Kalem, Beyrut, I. Baskı, 1412 (h).

Kalyoncu, Hamdi, *Aile İçi Şiddet ve Şiddet Ortamında Çocuklar*, Popüler Yayınları, İstanbul, 2009.

Karaman, Hayreddin, *İslâm'a Göre Savaş ve Barış*, (Editör: Mümtazer Türköne), İstanbul, 2007.

Kurtûbî, Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebibekir, *el-Câmi'li Ahkâmü'l-Kur'ân*, (tah. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfiyyiş), Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, II. Baskı, 1964.

Mâverdü, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyun*, Beyrut, 1992.

Mukatil b. Süleyman b. Beşir, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, (tah. Abdullah Mahmud Şahate), Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, I. Baskı, 1423 (h).

Müslim

Polat, Emanullah, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Rûhî Hastalıklar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 155.

Râzî, Fahrüddin Ebu Abdillah Muhammed İbn Ömer İbn Hasan İbn Hüseyin, *Mefâtihü'l-Ğayb*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, III. Baskı, 1420 (h).

Şevkânî, Muhammed İbn Ali İbn Muhammed, *Fethü'l-Kadîr Beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*, y.y., t.y.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân*, (tah. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, I. Baskı, 2000.

Tantâvî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîrü'l-Vasît*, y.y., t.y., I, 933.

Tarhan, Nevzat, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, XXX. Baskı, İstanbul, 2006.

Vahidî, en-Nisâbü'rî Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Esbâbü'n-Nüzûl*, (tah. Usâm b. Abdilmuhsin el-Humeydân), Dârü'l-İslâh, Demmâm, II. Baskı, 1992.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Feza Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Mürtedâ Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezak, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamus*, Dârü'l-Hidâye, ty., “z-v-c” madd.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmud İbn Ömer İbn Ahmed, *el-Keşşâfan Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, Dârü'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, II. Baskı, 1407 (h).

Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğâ*, (tah. Muhammed Bâsil Uyun es-Sûd), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1998.

Zeyla'î, Cemalüddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, *Tahrîcü'l-Ehâdisi ve'l-Âsâri'l-Vâki'ati fî Tefsîri'l-Keşşâfi li'z-Zemahşerî*, (tah. Abdullah b. Abdirrahman es-Sa'd), Dârü İbn Huzeyme, Riyad, I. Baskı, 1414 (h), I, 312.